

'לחסודה' – מקום הקזת דם.

*

'... טובת טפת צונן שחרית ורחיצת ידים בחמין ערבית מכל קילורין שבעולם' –
 החכמה היא מחדשת תמיד דרכים חדשים, אמצעים רבים, להיטיב מצב האדם, לרפאו ממחלותיו, להצילו מכל הדברים שיכולים לפגוע בו, אבל ברבות המדע וכפי אותה המדה שההמצאות החדשות הולכות ומתפרסמות בעולם, ככה הולך הוא ונשכח המעמד הפשוט הטבעי של האדם שהוא משמש הרבה פעמים בסיס יותר איתן לכל עמדת הצלתו, מכל הפעולות, מכל החשבונות היותר רחוקים שחדשה המדעיות.
 הדבר הזה נוהג לא רק בעניני הבריאות והדברים החומריים, כי גם בהדברים הרוחניים, במעלות הנפש, בהשגות עליונות ובמדרגות גבוהות. גם כן אחרי כל העליונות שבחכמה ובחסידות, כל מה דפשיט טפי מעלי. והפשיטות המוסרית והעבודה הטהורה שבפשטות היא מאירה את העינים הרבה יותר מכל ההתחכמויות הרחוקות שהנן רק טפילות, לחזק ולפאר על ידיהן את היסוד הפשוט, אבל עיקר הכל היא ההדרכה של התמימות הפשוטה, 'תמים תהיה עם ה' אלקיך'. אמנם היכולת העליונה, רכישת השכל בכל דרכיו והדעת העליון הבהיר עם כל הרחבות, זה צריך להיות נמצא בכחו של האדם, כל אחד כפי מדרגותיו, כאשר תוכל נפשו שאת, אבל הדרך הכבושה שצריכה להיות הקבועה והתדירית היא התכונה הפשטנית הבריאה, היתרה בערכה מכל התולדות המחוכמות. וכזו היתה התשובה הנבונה על המשאל של שליחות הקילורין דמר שמואל, החכים, האסיה, הירחינאה, הבקי בשבילי דרקיע והצלול במעקמי המדענים כולם, יחד עם תורתו הגדולה העמוקה והרחבה, עם קדושתו העליונה וטהרת מדותיו הקדושות. אמנם השיב לו מר עוקבא הנשיא, רב ההדר 'שדורי משדרנא לך, דלא תימא צר עין אנא. יהיה זה אצור אצלך כמו שהוא מצוי אצלי, אבל השימוש התדירי לא יהיה מיוסד על ההמצאות הגדולות כי אם על הפשטות התמימה, הנותנת בריאות וחיים לגוויה ולנשמה' (עין איה).

דף קט

'בת חורין היא זו ומקפדת עד שירחוץ ידיו ג' פעמים' –
 'באמת יש ראיות שכל מה שדיברו חז"ל בענין שדים וכו' הם ענינים שמתרחשים בעיקר בפנימיות האדם... וכן רוח רעה השורה על הידים שחרית... היא חולי הנפש. והיינו שרוח הטומאה השורה על האדם בשינה מורגשת לאדם באופן זה' (מתוך מכתב מאליהו ח"ה עמ' 346).

'בת מלך'. לפשר כינוי זה, ע' במובא ביוסף דעת ברכות ט.

'עבדא ליה לחייא בר אשי ולא אכל...'. סבר שאף מעשה שבת בשוגג [ובאיסור דרבנן] אסור ליהנות ממנו. ויש להוכיח מכאן ומכמה מקומות שכן הלכה (עפ"י מלחמות ה' לרמב"ן ריש פ"ג. ופירש בחזו"א (לו, כד) ששונה איסור דרבנן שיש לו שם בפני עצמו שבהם מותר בשוגג בו ביום, לאיסורי שבות שהן מסעיפי המלאכות, שלדעת הרמב"ן דינן כדין מלאכות דאורייתא לענין מעשה שבת).

ואילו הגר"א (שיח) חולק וסובר שלהלכה באיסור דרבנן מותר. וכן פסק החי"א-אדם והובא בבאה"ל (ר"ס שיח) – להתיר להנות בשבת ממעשה שבת בשוגג באיסור דרבנן.

'אמר רבא: והני בני מחוזא דמפנקי...' על אופיים ותרבותם של בני מחוזא, ע' במובא לעיל נט:

'גב היד וגב הרגל הרי הן כמכה של חלל, ומחללין עליהן את השבת.' כן הובא בפוסקים. והיינו כשיש חשש לפגיעה בכלי דם. ובספר קצות השלחן (קלו, בבדי השלחן) כתב להוכיח מהירושלמי שאין האצבעות בכלל גב היד לענין זה (עפ"י שמירת שבת כהלכתה לב, יא). בפסקי הרי"ד פרש כוונת הגמרא [שלא כמשמעות שאר פוסקים], בחילול כמו זה הנידון כאן, שהוא איסור דרבנן, אבל באיסור דאורייתא אין התר אלא במסוכן למות.

'נותן אדם יין צלול ומים צלולין לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש.' פירושו: משקים שאינם עכורים, ורוב בני אדם אינם נמנעים מלשתותם כך, מותר לסננם מקמחים וחתיכות דקות שבתוכם וכד', כדי שיהיו צלולים ביותר (עפ"י פוסקים או"ח שיט, ט).

'רוחצים במי גרר.' רש"י כתב שהם מלוחים קצת. והרש"ש פירש (עפ"י מגילה ו) שמי גרר חמים, בדומה לחמי טבריה [הרי"ף (וכ"ה בכת"י מינכן) גרס 'מי גדר', והיא סמוכה לטבריה. ונראה שכן יש להגיה במגילה ו]. ואין הפירושים סותרים זל"ו, דהא והא איתנהו כידוע מתכונת המים הטרמומינרליים. וכן להלן קלו: מבואר שמי דיומסת מחממים ופרש"י שם שנהר הוא שמימיו מלוחים).

'ע"ב) 'אבל שותה הוא מי דקלים לצמא וסך שמן עיקרין שלא לרפואה.' לדעת המגן-אברהם (שכח סקמ"ג, מדייק לשון הטור), אין התר לבריא ליטול מיני רפואה אלא להשיע רעבונו או לצמא, כמוזכר במשנה, אבל לא לחזק את מזגו (פרי מגדים. וכן הביא המשנ"ב להלכה). ואולם הבית-יוסף (שם) כתב שגם כשאינו רעב או צמא, מותר לו ליטול אם אין לו שום חולי. וכן הביא מדברי המרדכי, שמוותר לאכול שרפים מתוקים או לגמוע ביצה חיה כדי להנעים הקול, כיון שאין לו מכה בגרונו.

הלכה זו מוסכמת גם לדעת המג"א כי אינו נוטל כלל לרפואה, מה שאין כן כשנוטל לחיזוק. ובאגרות משה (או"ח ח"ג נד), האריך לדון בהתר נטילת ויטמינים בשבת, וכתב שם שלא החמיר המגן-אברהם אלא באדם בריא שהוא חלש בטבעו ונוטל מיני רפואות המחזקים אותו בצורה מורגשת, אבל דברים המחזקים מעט [כמו אילו היה אוכל מאכלים בריאים], וכן דברים העשויים לשמירת הבריאות, כדי שלא יחלה בנקל – מותר. ויש מחמירים בדבר (ע' בזה כמה פרטים בשמירת שבת כהלכתה לד, כ ובמובא ביוסף דעת ברכות לח.).

'לגילויא.' דין 'גילוי' בזמן הזה – ע' במובא בע"ז ל.

הרפואות המוזכרות בתלמוד – כתבו הראשונים שאין להשתמש בהן; אם משום שנשתנו הטבעים, או מפני שאין אנו מבינים את שמות העשבים והחומרים המוזכרים ואין אדם יכול לעמוד על טיבם, לכך אסור להשתמש באותן רפואות, שלא יבואו להרהר אחר דברי רבותינו ויוציאו לעז עליהם. **'אמר לנו מהרי"ל:** כל הרפואות והלחשים שבכל התלמוד, אסור לנסות אותם משום דאין אדם יכול

לעמוד על עיקרם, וכי לא יעלו בידם ילעגו וילגלו על דברי חכמים. מלבד הא דאיתא במסכת שבת סוף פרק במה אשה: מי שנתחב לו עצם בגרונו מביא מאותו המין, רצה לומר: מאותו מין עצם, ויניח לו על קדקדו ויאמר הכי חד חד נחית וכו', והלחש הזה בדוק ומנוסה הוא, לכן אותו לבד התירו ולא שום אחד יותר' (ספר מהרי"ל בלקוטים שבסוף הספר. מובא בחדושי רעק"א כאן וביו"ד שלו, א. ועתוס' מו"ק יא.). וכן הביא המהרש"ל (ים של שלמה חולין פרק ה, יב): 'חרם הקדמונים שאין לסמוך על רפואות התלמוד כדי שלא להוציא לעז על החכמים הקדמונים, ולא ידעו שיש שינוי במקומות, וכל שכן בזמנים שהדורות פוחתים והולכים...' (ע"ע בספרים שצויינו באנצ. הלכתית-רפואית כרך ב' ערך 'השתנות הטבעים' עמ' 258, ובספרים המובאים במגדים חדשים לעיל סו).

זו לשון המהרש"א (בגטין סח סע"ב): '... ומתוך זה תראה שאין התלמוד חסר מכל החכמות, כי לכל חוליה תמצא בו רפואה שלימה ואמתית למבינים לשונם, ואל יאמר המלעיג על חכמי התלמוד שהיו חסרים מחכמת הרפואה'.

ליקוטים מפוסקים אחרונים

גב היד וגב הרגל... הנה לקט מועט מדיני רפואה בשבת, מתוך הספר שמירת שבת כהלכתה (לב, יא; לה, יג; לד, ח. ציוני המקורות וההערות – מועתקים גם הם משם) ועוד:
'במקרים הבאים יש לנהוג בחולה כדין חולה שיש בו סכנה, גם קודם שנקבע הדבר על ידי הרופא:

א. חום גבוה עם הרגשה רעה, וטרם נקבע סיבתו (שמעתי מהגרש"ז אויערבך (שליט"א) [זצ"ל], ועיין גם יו"ד בב"י סוסי' קלד ד"ה ובתשובה אחרת וערוה"ש סי' שכח, כו, וע"ע שו"ת אג"מ או"ח קכט, ומה שכותב עליו בשו"ת ציץ אליעזר ח"ה סי' טו פ"ז סק"ג בשם הרופאים, ועיין גם סידור מנחת ירושלים בהגהות ר"פ עפשטיין זצ"ל על קונטרס הרפואה הערה 17. ועיין חו"א נט, ד, דבתינוק גם חום כלשהו בכלל סכנה הוא, וכ"ה בשו"ת אג"מ הנ"ל, לעומת זאת בשו"ת ציץ אליעזר הנ"ל כותב בשם הרופאים שלא כדבריהם, וכ"ה בהגהות הגר"ע זצ"ל הנ"ל).
 ומ-39 מעלות (צלזיוס) ומעלה נחשב חולה שיש בו סכנה ומותר לחלל עליו את השבת עד שיבוא רופא ויקבע את מצבו (אור לציון ח"ב לו, יג).

ב. חום אפילו לא גבוה, אם הוא בא כתוצאה ממחלה בריאה או באיברים פנימיים אחרים, ואנשים רגילים לחשוש קצת לסכנה (שם בשו"ת אגרות משה).

ג. פצע שבפנים הגוף, דהיינו מן השיניים ולפנים (סימן שכח, ג, ע"ש דשינים עצמם בכלל, היכי דכאיב ליה טובא וחלה כל גופו, שם במ"ב סק"ח, וע"ש סקט"ו, דאם הרופא או החולה אומרים שאין צריך – שאין מחללין, ועיין שו"ת שארית יעקב יד, ג);

שטף-דם פנימי (שם בשו"ע);

כאב פנימי חזק שסיבתו אינה ידועה ומעורר חשש למחלה רצינית (שם בביה"ל ד"ה ודוקא, ועיין שו"ע הרב יו"ד קפו בקו"א סק"א ד"ה מ"ש ח"צ, ועיין סידור מנחת ירושלים בהגהות הגר"פ עפשטיין זצ"ל הערה 3, דדוקא שנתקלקל אחד האיברים אבל מיחושים אין נקראים מכה, וע"ע בביה"ל הנ"ל דאם כאיב ליה טובא באחד האיברים הפנימיים ומסופק לו שמה נתקלקל שם באיזה דבר ואין שם רופא בעיר, מותר ליסע אחר רופא, וכ"ה בשו"ע הרב הנ"ל).

ד. שטף-דם עורקי או ורידי (להבדיל מדליפה ורידית איטית).
[אין לחלל את השבת בשל דליפה ורידית איטית, כי על פי רוב אפשר להפסיקה על ידי לחץ ישיר על הפצע או ע"י הרמת האבר הפצוע.
שטף דם יש בו משום פיקוח-נפש, ומותר לקשור את העורק ולעשות את כל הדרוש כדי להפסיקו, ואין בענין זה מקום להגבלות (דעת רופא)].

ה. שבר פתוח או שבר עם תזוזה של קצות שברי העצם בעצמות הארוכות, ואפילו חשש לכווה, וכל-שכן שבר בגולגולת או בעמוד השדרה או כל שבר אחר בפנים הגוף (דעת רופא).
פרטים נוספים בד"ן טיפול בשברים בשבת - ע' שבט הלוי ח"ט עד.

ו. מכה על גב היד או על גב הרגל (סי' שכח, ו, ועיין ע"ז כח. תד"ה מכה שע"ג - דהיינו חולי שעלה שם מאליו), כשיש חשש לפגיעה בכלי הדם. (עיין קצוה"ש סי' קלו בבדה"ש סק"א, דאין גב האצבעות בכלל גב היד לענין זה, ע"ש ראיתו מהירושלמי).

ז. פצע עמוק או חתך עמוק שנגרם על ידי סכין או כלי ברזל אחר (סי' שכח, ז ובביה"ל ד"ה מחמת, וע"ש ערוה"ש סע' כו, ועיין קצוה"ש סי' קלו בבדה"ש סק"ב);
מכה חזקה בברזל (ע"ש בביה"ל, ועיין מו"ק סי' שכח ד"ה ואם החתך ותורת שבת סק"ח);
חתך שנעשה על ידי כל דבר מזוהם (דעת רופא);
פצע שזוהם על ידי אדמה או על ידי כל דבר אחר המזוהם ואשר אם לא יטפלו בו כראוי - יכול להביא לידי סכנה. [ודע, כי אפשר להשהות את זריקת האנטיסטאנוס שעות מספר. דעת רופא].

ח. פצע מזוהם שיש בו נפיחות, או שגרם לדלקות בלוטות הלימפה שליד המפרקת, בבית-השחי, במפשעה או בצוואר (דעת רופא, והדין הוא אפילו אם הפצוע מתהלך כבריא, עיין סי' שכח, ח).

ט. פצע שנמשך ממנו קו אדום ויש חשש להרעלת הדם (כנ"ל בהערה הקודמת).

י. חטט (פורונקל) גדול, או אפילו קטן כאשר הוא בשפתיים (עיין סי' שכח בתהלה לדוד סק"ט);
מחלה באחד מאברי הגוף, אם יש לחוש שעלולה להתפתח סכנה לכל הגוף כולו (סי' שכח במ"ב סקמ"ט, וע"ש בערוה"ש סע' יח, ועיין יו"ד קנו בש"ך סק"ג ובאו"ח סי' שכח בפמ"ג מז, ז, שו"ת שארית יעקב יד, ד ושו"ת מלמד להועיל יו"ד לב. ועיין ע"ז כח: במאירי ד"ה עין ובהרה שם סק"ח).

יא. קוץ או רסיס שחדר מתחת לצפורן (דעת רופא).

יב. מכת חום או שמש [להבדיל מכווית חום או שמש] (דעת רופא).

יג. עקיצה של צירעה או של דבורה וכיו"ב, אצל אדם הסובל מרגישות לסוג עקיצה זו (דעת רופא).

יד. נשיכת כלב שוטה, נחש, עקרב [גם שחור] (דעת רופא), נשיכת בעלי-חיים אחרים, כגון סוס וחמור, שלגביה קיים חשש שהיא מסוכנת (עיין סי' שכח, ו), וכן שריטת חתול (דעת רופא).

טו. הרעלה (כגון על ידי שתיית נפט או דטרנגנטים למיניהם, או ע"י בליעת פרי מורעל, צמח ארסי, כדורי נפתלין, כדורי שינה בכמות גדולה, רעל עכברים), (ע"י ס' שכה,ו), וכן בליעת מחט ובליעת כל גוף חד אחר (דעת רופא).

טז. איבוד הכרה, הלם או חשש להלם בשל נפילת משא כבד על אדם או מפאת כאב חזק ביותר (דעת רופא).

יז. הכואב כאב קל בעינים, אל לו לעשות שום טיפול לרפואה (סי' שכה,כ ובמ"ב ס"ק ס"ד). במקרה של כאב-עינים חזק יותר או במקרה של דלקת עינים – מותר ליתן טיפות עינים (ע"י אגלי טל מלאכת טוחן יז), וכן מותר לשים משחה בתוך העין [מתוך שפופרת או באמצעות מקל] (ושמעתי מהגרש"ז אויערבך [זצ"ל], דלא שייך בכה"ג משום איסור ממרה, כיון שאין שום כוונה למרוח חלק את המשחה בתוך העין). ומותר להמיס גבישי בור במים רתוחים, אפילו אם חמים הם [וטוב להמנע מעירוי מים מכלי ראשון על גבישי הבור, אלא יתן את הגבישים בתוך מים שנמצאים בכלי שני], ולנקות בהם את העינים. אבל אסור להשתמש לצורך זה בצמר-גפן משום איסור סחיטה, ואפילו לקחת את צמר-הגפן במלקט – אסור. ומותר להכניס את מי-הבור בתוך כוסית מיוחדת לרחוץ את העינים. וכן יש מקום להקל לשרות במי-הבור קצה של מטלית, ובלבד שתהא נקיה לגמרי, ולשימה על העין, אבל אסור לסחוט את המטלית בכל אופן.

מחלות עינים רציניות הריהן בגדר פיקוח נפש (סי' שכה,ט).

בספר דברי חכמים (סעיף 388) מובא בשם פוסקי דורנו, שאדם שעניו כואבות מעט, מותר לזלף טיפות עינים, מפני שהעינים נחשבות מקום סכנה. ויש לפקפק אם נמסרה השמועה בדקדוק, שהרי בסוגיתנו מבואר שאין התר כשניכר שעושה לרפואה. ולכאורה צריך לומר שהם דיברו רק בדלקת וכדו', וכמו שכתב בש"כ. ע"ע פריים נוספים ביוסף דעת ע"ז כה.

דף קי

'בטבלא' – כלי המשמיע קול, פעמונים.

'ארבע גרמידי' – ארבע אמות.

'זליטרוקינהו' – יערבם.

'מהו לשתות מי רגלים בשבת...'. על התר שתיית מי רגלים, ואם יש בהם איסור משום בל תשקצו – ע' במובא בספר מגדים חדשים כאן וביוסף דעת בכורות ז:

'גביא גילא'. פרש"י: 'אלו"ם בלע"ו'. האבן המכונה כיום 'אלום' היא אבן מלח המורכבת מגפרת אשלגן וגפרת חמרן (אלומיניום). ידוע שלאבן זו ישנן תכונות של עצירת דם. ומוסבר אם כן שימושה לרפא את הזבה.

ב. יש מקלים לעשות מי מלח מרובים כשנותן שמן על המלח קודם המים או על המים קודם המלח (מובא במשנ"ב שם סק"י). ויש אוסרים (שו"ע הגר"ז שם ג).
אין עושים מי מלח עזים (אף לחכמים). כן שנה רב יהודה בר חביבא. ופרשו 'עזים' – כל שהביצה צפה בהם, דהיינו שני שלישי מלח ושליש מים. [ומיעדים הם למוריים, ולכך אסור מגי שנראה כעושה מוריים לכבוש בו דגים. פוסקים].
עוד שנה רב יהודה בר חביבא: אין מולחים צנן וביצה בשבת. רב חזקיה בשם אביי אמר: צנן אסור וביצה מותרת. ולטבול בשעת אכילה אחת אחת ולאכול – מותר גם בצנן.
הלכה כדעה אחרונה (רי"ף ושאר פוסקים), שכל דבר שרגילים למלחו לשם כיבוש או שימור, כגון צנן ומלפפון ובצל – אסור למלחו בשבת אפילו בדעתו לאכול מיד, אלא אם יטבול כל חתיכה בפני עצמה ויאכלנה מיד [ולא מיד ממש אלא באותה אכילה, שעה מועטת שאינו מזיע הרבה. ט"ז]. ונהגים התר אפילו מולח חתיכות רבות אם שופך עליהן בסמוך שמן או חומץ, דברים המחלישים כח המלח (עפ"י משנ"ב שכא סק"ד).
וביצה וכיוצא בה, דברים שאין רגילים למלחם כדי לשמורם ולכבשם – מותר למלוח אפילו כמה חתיכות, אך לא כדי להניח לאחר זמן אלא לצורך אותה סעודה. ויש אוסרים אפילו מסעודה לסעודה בשבת. ובא"ר מצדד להתיר בזה כל שאין בדעתו להניח לאחר השבת. והוא הדין לבשר הראוי לאכילה (עפ"י משנ"ב סק"א).

ב. רבי ירמיה התיר לשטוף פנים במימי ימה של סדום, אף על פי שעושה כן בשביל רפואת העין, אבל למצמץ בעין כדי שייכנסו לתוכו – אסור, שניכר הדבר שעושה לרפואה והרי אסרו חכמים רפואה בשבת. וכן אמר שמואל (אחד בשם אביי ואחד בשם לוי): יין בתוך העין (כגון שעוצם ופוחת כדי שייכנס לעין) – אסור. על גבה – מותר. לעומת זאת רוק תפל אסור אפילו על גבה, שניכר הדבר שלצורך רפואה הוא. אמר מר עוקבא אמר שמואל: שורה אדם קילורין (= תחבושת. ע' שקלים ג, ב; רש"י לעיל יח.) מערב שבת ונותן על גבי העין (בתוס' יח. הגרסה: תחת העין) בשבת ואינו חושש. ואמר רבי יהושע בן לוי למר עוקבא, כשראהו עוצם ופוחת את עיניו כדי שייכנס הקילורין: עד כדי כך לא התיר שמואל.
א. התוס' (יח.) כתבו שאין התר להניח קילורין תחת העין אלא לאדם בריא שעושה כן לתענוג, ולא לחולה. ואולם רוב הפוסקים מתירים אף לחולה מפני שאינו נותן התרופה בתחבושת בשבת אלא שורה מערב שבת והרואה סבור שלרחיצה הוא עושה ולא לרפואה (עפ"י תוס' ישנים שם, רש"י ושאר ראשונים כאן).
ב. מותר ליתן טיפות לעינים במקרה של דלקת בעין או בכאב עינים חזק, להוציא מיחוש קל. וכן מותר לשים משחה בתוך העין, מתוך שפופרת או באמצעות מקל, אבל אין להשתמש בצמר גפן ספוג, משום סחיטה. מחלות עינים רציניות הריהן בגדר פיקוח נפש (עפ"י שמירת שבת כהלכתה).

דף קט

קסז. א. אלו דברים אוכל אדם לרפואתו בשבת, ואלו אסורים באכילה? כיצד הדין בדברים שהם מיעדים לרפואה כשאוכלם שלא לרפואה?
ב. האם מותר בשבת לטוח שמן וביצים על בשר חם?
ג. האם מותר לטרוף ביצים בשבת?

ד. האם מותר בשבת ליתן לתוך המשמרת משקים צלולים?
 ה. מי שנגפה ידו או רגלו – האם מותר לו בשבת לצמתן ביין או בחומץ?
 ו. האם מותר לרחוץ בים או במעינות מרפא בשבת?

א. כל דבר שהוא מאכל לבריא ולחולים, נאכל בשבת לרפואה. ואפילו הוא קשה לדברים מסוימים, כל שגם הבריא אוכלים אותו – מותר. וכן במשקים – מותר לשתותם לרפואה. אבל דברים שאין הבריא אוכלים אותם, גזרו עליהם חכמים בשבת משום שחיקת סממנים. ומנו במשנה ובגמרא מינים שונים שנאכלים ומינים שאינם נאכלים.

גם דברים שהכל נוטלים אותם לרפואה, אם אוכלם להשביע רעבוננו או שותה אותם לצמא – מותר, ולכן שותה אדם מי דקרים/דקלים לצמא או סך שמן עיקרים שלא לרפואה.

א. יתכן ורק בריא מותר לו לשתות מיני רפואה לצמא, אבל חולה לא, כי הרואה יסבור שנוטלו

לרפואה ולא לצמא (כן דעת האליהזרבה, וכן דייקו מלשון רש"י במשנה. וכן צידד השפת-אמת). ויש חולקים (ע' באור הלכה שכה, לו שתלה שאלה זו במחלוקת הראשונים. וע' אגרות משה או"ח ח"א קל).

ב. הבית-יוסף כתב שגם אם אינו נוטל לרעבוננו או לצמא אלא לצורך אחר, כל שאין לו שום חולי – מותר. והמגן-אברהם כתב לאסור.

ג. נפל למשכב – מותר ליטול רפואות (או"ח שכה, לו).

ד. כתב הריטב"א (קיא.): דבר שהוא מאכל בריאים, גם אם שינה מדרך אכילתם ואכל כדרך החולים – לא גזרו עליו, כגון המוזג יין במים מרובים שלא כדרך הבריא, שאין השינוי אלא בכמות המזיגה. (ובזה יש לפרש מה שאמרו (ברכות לו.) החושש בגרונו... אבל נותן שמן הרבה לתוך אניגרון, פירוש אפילו נותן שמן הרבה שלא כדרך הבריא. ויש להעיר מפסקי הרי"ד להלן קלד: שמחלק בין סיכת שמן כדרך הבריא שמתרת, ובין נתינה מרובה של שמן על המכה שאסורה מפני שמוכח שעושה לרפואה [ואולם התוס' שם והרי"ז נוקטים שאין לחלק בין סיכה לנתינה, ויתכן שטעמם כסברת הריטב"א] ושמא יש לחלק בשינוי מה בצורת הנטילה ובין שינוי בכמות שניכר יותר [אך מה שאמרו להלן קמ. גבי מי חלתית' שותה אדם קב או קביים' לא לאפוקי יותר ומפני שאין דרך שתיית בריאים בכך, אלא להפך, לומר שרשאי לשתות הרבה. וכן משמע מסתימת הפוסקים]).

ה. דבר שאינו מאכל בריאים אלא חלושים אוכלים אותו, בתורת מאכל ולא בתורת רפואה; הנצי"ב בחדושו כתב לדייק מלשון המשנה שאסור בשבת. לא הותר אלא 'מאכל בריאים'. ואין הדבר מוסכם.

ב. אמר רב חסדא: שריקא טויה – מותר. ופרש"י: לשרוק ולטוח שמן וביצים מגולגלות על הצלי כשהוא חם, ובלבד שלא יהא רותח כדי לבשל. ואין אומרים שהוא כמתקן אכלים – מפני שהצלי ראוי להאכל כמות שהוא, ללא שריקה. וכן נהג ועירי. ואולם חייא בר אשי נמנע מלאכול מאכל זה.
 הרמב"ן ועוד ראשונים מפרשים אחרת. וכתבו שטיחת שמן וביצים פשוט שמתרת ודאי לא היה חייא בר אשי אוסר זאת.

ג. לפרש"י, טריפת ביצים אסורה בשבת, שנראה כמי שרוצה לבשלן בקדרה.

ד. זעירי התיר ליתן יין צלול ומים צלולים למשמרת מפני שהם ראויים לשתיה בלא סינון הלכך אין איסור משום תיקון – אבל עכורים אסור. [וכן מותר (כפירוש ר"ח ועוד) לסנן המים שבמעיי אבטיח, לשתותם כדי לשלשל, כיון שנאכל בלאו הכי].

[ובתקופת הגתות שכל היינות עכורים, ושותים אותם בשמריהם, מותר לערבב חבית של יין עם שמריה וליתנה בתוך המשמרת בשבת אעפ"י שהיין עכור, כיון שרגילים לשתותו כך אין כאן תיקון (גמרא להלן קלט: כפרש"י. והרמב"ם (ח,יד) פירש: שכל זמן שהיין תוסס עדיין לא נפרשו השמרים מן היין יפה יפה וכל היין כגוף אחד הוא)].

ומשמע שחייא בר אשי חולק בדבר ואוסר אף בצלול.

הרמב"ם אוסר לסנון במשמרת, אבל להלכה נקטו הפוסקים שמשקה שאינו עכור, אם דרך רוב אנשים לשתות המשקה בלי סינון – מותר לסנונו במסננת אפילו יש בו חתיכות קטנות (עפ"י או"ח שי"ט, י). וכגון מיצי פירות, מותר לסנונו כדי להוציא בשר הפרי מפני שרוב בני אדם רגילים לשתותם ביחד עם הפרי המעורב בהם (תיקונים ומילואים לשש"כ פ"ג הערה קנו – דלא כמוש"כ במהדורה הקודמת; אג"מ כרך ו עמ' קמ אות ג).

אדם שהוא אסטניס ואינו יכול לשתותם בלא סינון, כלפיו הרי זה 'בורר' ואסור, ואין אומרים בטלה דעתו אל כל בני אדם (פמ"ג, מובא בבאה"ל שי"ט, י).

וכן לענין שימוש בברו שיש בפיו מסננת; אם מקפיד שלא לשתות בלא מסננת, אסור לו להשתמש בברו כזה גם אם רוב העולם אינם מקפידים בדבר (עפ"י הגר"ש אלישיב שליט"א, קובץ תשובות לו. וע' בשמירת שבת כהלכתה פ"ג הערה קסג מהגרשו"א. והביא מהכה"ח שבירושלים היו נוהגים לסנון המים משום ספק תולעים. ועוד שם, שנוהגים לסנון בשינוי ניותכן שאף הבאה"ל בשם הפמ"ג הנ"ל לא כתב להחמיר אלא במשמרת, אבל בסודר הואיל ומדינא קיי"ל להתיר אף בעכורין אלא שטוב לחוש להרמב"ם, בזה לא שמענו להחמיר בדבר שרק הוא מקפיד עליו. ואפשר עוד שאפילו בברו שכך דרכו, אין זה דומה למשמרת שהיא כעובדין דחול וגם עלול לשמר ולהתחייב, משא"כ בברו שהמסננת קבועה בו]. ואולם אם ידוע שיש תולעים – אסור לסנון כמבואר בחכמת אדם לח לענין חומץ – הובא בבאה"ל שי"ט, יא).

כיו"ב מובא מהגר"ח קניבסקי שליט"א (בספר 'דעת החזו"א' ו,כה) אודות רחיצת פירות מלכלוך המעורב בהם [לא מריסוס שאין בו ממשות], שאדם המקפיד תמיד שלא לאכלם בלא רחיצה (מפני הלכלוך דוקא, ולא מפני הריסוס. כ"ג), גם אם רוב העולם אינם מקפידים, מסתבר שאסור לו לרחוץ, כי כלפיו הרי זה כבורר (וע"ע שש"כ ג, כא שהביא מהגרשו"א ועוד פוסקים שמוותר לרחוץ סמוך לסעודה מלכלוך הדבוק בפרי, ורק כשהלכלוך בתערובת אסור). וע"ע להלן קלה.

ה. מי שנגפה ידו או רגלו – צומתה ביין ואינו חושש, אבל בחומץ אסור (רב הלל בשם רב כהנא). ואנשים מפונקים שגופם רך וענוג, אסורים אף ביין כמו בחומץ, כי לדידם גם זו רפואה. ואולם גב היד וגב הרגל הרי הם כמכה של חלל, ומותר בכל אופן משום סכנה. וכן נהג רב אשי בעצמו. מכה על גב היד שאמרנו, היינו כשיש חשש לפגיעה בכלי הדם. יש מי שכתב שאין גב האצבעות בכלל גב היד לענין זה (עפ"י שמירת שבת כהלכתה).

ו. רוחצים במי גרר ובמי חמתן, במי עסיא ובמי טבריה, שאף על פי שמתכוין לרפואה (תוספתא פי"ג; ירושלמי), הואיל וגם בריאים רגילים לרחוץ בהם – אין הרפואה ניכרת. אבל במי המשרה או במים הרעים שבים הגדול, וכן בימה של סדום שאין רגילים לרחוץ בהם אלא לרפואה – אסור. ודוקא כשנשתהה במי המשרה שמוכה שעושה לרפואה, אבל לא נשתהה – מותר, ואף על פי שיש לו חטטים בראשו.

א. ובמי גרר ודומיהן מותר אפילו משתהה בתוכם (ראשונים; או"ח שכה, מד). ואם יש לו חטטים בראשו, יש מי שאוסר מפני שניכר שעושה לרפואה (עפ"י ב"ח). ויש מתירים (עפ"י מאירי; שער הציון אות צט).

ובמים הרעים שבים הגדול, לדעת רש"י רמב"ם רמב"ן ועוד, אין איסור אלא בשיהוי. וכן נפסק בטור ושלחן ערוך. והרשב"א כתב לאסור אפילו לא נשתהה (וכ"כ בדעת הר"ף ועוד. וע"ע שפת אמת).

ב. בזמן שאין דרך לרחוץ בחמי טבריה וכד' אלא לרפואה – אסור בשבת אם שוהה (משנ"ב שכה ס"ק קלו). ויש מי שאוסר אפילו אינו שוהה (שו"ע הגר"ז שם מה). ואם כוונתו לתענוג, מותר (כשהם בקרקע ולא בכלי – משום גזרת חמי האור. שכו"א). ע' שמירת שבת כהלכתה יד הערה כ. ואם רגילים לרחוץ בהם בריאים כמו חולים, לחיזוק הגוף ולהרגשה טובה – נראה שהרי זה כלתענוג ומותר).
ג. כתבו האחרונים שנתפשט המנהג שלא לרחוץ בים ובנהר כלל, ואף בלא בגד ים שאין שם סחיטה [אבל אפשר לרחוץ ידים ורגלים אם מתנגב קודם שילך ד' אמות. א"ר]. ובשחייה יש איסור אף מן הדין (עפ"י או"ח שלט"ב; שו"ע הגר"ז שכו"ו ומשנ"ב סקכ"א; אג"מ אה"ע ח"ב יג. וע"ע לעיל מ). וכתבו פוסקים שבכלל זה רחיצה במקלחת כל גופו או רובו במים צוננים (עפ"י שמירת שבת כהלכתה יד, יא; מנחה נכונה פ"ג בשם החזו"א). וכשהוא מצטער, כגון ביום שרב מותר להתקלח ויזהר שלא יסחוט השערות (שש"כ שם).

קסת. מה דינו של הים לענין טהרת הטמאים לסוגייהם?

לדברי רבי מאיר, כל הימים הריהם כמקוה (ולמקוה המים קרא ימים), ואינם מטהרים בווחלים אלא באשבורן כדין מקוה (רש"י), ופסולים לטבילת זבים ולהזאת צפורי מצורע ולקדש מי חטאת, שכל אלו צריכים מים חיים דוקא.

לדברי רבי יהודה, רק הים הגדול כמקוה ולא שאר ימים.
רבי יוסי אומר: כל הימים מטהרים בווחלים כמעין (כי כן טבעם, לנוע הנה והנה), אבל פסולים לזבים ולמצורעים ולקדש בהם מי חטאת.

הלכה כרבי יוסי (רמב"ם מקואות ט, יב; רא"ש). הכסף-משנה (שם) כתב בדעת הרמב"ם לפרש שלכל דעות התנאים כל המימות מטהרים בין בווחלין בין באשבורן בשאר טמאים. ומחלוקתם אמורה רק לענין שלשת הדברים שצריכים 'מים חיים', טהרת זבים ומצורעים וקידוש מי חטאת; לר"מ כל המימות פסולים בהם, ולרבי יהודה כל המימות כשרים מלבד הים הגדול, ולרבי יוסי כל המימות כשרים לאותם שלשה דברים באשבורן אבל לא בווחלין, אפשר הטעם משום גזירת נהרות. וים הגדול פסול לדין 'מים חיים' בין בווחלין בין באשבורן.

דפים קי – קיא

- קסט. א. האם מותר לשתות 'כוס של עקרין', לאיש או לאשה?
ב. האם מותר ליטול כרבלתו של תרנגול כדי שלא יוליד?

א. אסור לשתות 'כוס של עקרין' (ובארצכם לא תעשו – בכם לא תעשו). ואף על פי ששותה לכוונת רפואה והוא מסתרס מאליו.

א. יש סוברים שלרבי שמעון המתיר דבר שאינו מתכוין – מותר כשכוונתו לרפואה ולא לסירוס [אלא שפסקו לאסור משום שבכל התורה מלבד שבת הלכה כרבי יהודה לדעתם] (עפ"י שאלתות דרב אחאי). והתוס' ועוד ראשונים כתבו שגם לרבי שמעון אסור מפני שודאי יסתרס בכך והרי זה 'פסיק רישיה ולא ימות'.